

The peculiarities of devolution of separate author's rights

Окремі питання спадкування авторських прав

Iryna Geletska

Key words:

inheritance, property rights, personal non-property right, right to benefit, resale royalty right, right of access.

Ключові слова:

спадкування, майнові права, особисте немайнове право, право на отримання винагороди, право слідування, право доступу.

Постановка проблеми. В умовах стрімкого розвитку науки, літератури та мистецтва, впровадження нових інформаційних технологій істотно збільшується і кількість осіб, які залучаються до діяльності у цих сферах, а тому є необхідність законодавчого врегулювання порядку спадкування авторських прав, що виникають при цьому. Специфіка прав у галузі інтелектуальної власності визначає й спеціальні умови їх спадкування. На жаль, Книга шоста Цивільного Кодексу України (далі – ЦК України)¹ й досі поширює встановлений загальний порядок спадкування авторських прав, що спричиняє складнощі під час їх спадкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню переходу авторських прав у порядку спадкування у своїх дослідженнях приділяли неабияку увагу Б. Антімонов, Є. Ананьєв, Т. Батров, О. Блінкова, С. Бутнік-Сіверський, Є. Вавіліна, А. Голощапова, С. Довгий, В. Жарова, В. Зайчук, Ю. Заїка, О. Прокопенко, К. Рождественський, В. Сергєєв, С. Фурса, Б. Черепакін тощо, але нині так і не вироблений чіткий механізм порядку переходу авторських прав до правонаступників.

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей спадкування окремих авторських прав та формулюванні на цій основі висновків і пропозицій у досліджуваній сфері.

Виклад основного матеріалу. Усі майнові права в цивільному праві об'єднує така ознака, як їх відчужуваність. Відповідно до ст. 31 Закону України «Про авторське право та суміжні права» (далі – Закону України)² автор може передати свої майнові права будь-якій іншій особі повністю або частково. Така передача майнових прав автора оформляється авторським договором або, за положеннями ст. 29 Закону України, може переходити у спадщину.

За ст. 1218 ЦК України до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. Аналіз змісту ст. 177 ЦК України дає нам право зробити висновок, що результати інтелектуальної, творчої діяльності, в тому числі виключні майнові права на них, не входять у загальне поняття «майнові права», оскільки поряд з останніми є самостійними об'єктами цивільних прав. Беручи до уваги те, що спеціальних правил із приводу результатів інтелектуальної творчої діяльності як об'єктів спадкування ст.ст. 190, 199 та книга 6 ЦК України не містять, вважаємо, що поняття «майнові права» як об'єкт спадкування варто поширювати і на виключні майнові права автора.

Одним із майнових прав автора, яке переходить у порядку спадкування, є право на отримання винагороди. Аналізуючи положення законодавства, робимо висновок про існування загального та особливого порядків виплати такої винагороди. Дефініція ч. 5 ст. 15 Закону України надає автору (чи іншій особі, яка має авторські права) право за будь-яке використання твору вимагати виплати винагороди. Право на отримання нарахованої, але не виплаченої в період дії договору щодо розпорядження майновими правами на

¹ Цивільний кодекс України від 16.01.2003р. ВВР. 2003. № 40-44. Ст. 356.

² Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 13. Ст. 64.

об'єкт авторського права винагороди, укладеного ще за життя спадкодавця, задекларовано і ст. 33 Закону України та ст. 1113 ЦК України.

Особливий порядок отримання винагороди передбачено за використання окремих об'єктів авторського права. За створення і використання службового твору, за положеннями ч. 2 ст. 16 Закону України, автору належить авторська винагорода, розмір та порядок виплати якої встановлюється трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем. Незважаючи на те, що ці норми також гарантують виплату авторської винагороди, в них наголошується лише на праві автора отримати її. А тому цілком логічним є питання про можливість переходу права на отримання такої винагороди в порядку спадкування.

У зв'язку з тим, що законодавець не завжди врегулював наявні суспільні відносини, вказана проблема не могла не бути помічена науковцями, в колі яких сформувалося дві протилежні позиції з цього приводу. Прихильники першої право на отримання винагороди за створення та використання службового твору нерозривно пов'язують із творцем, а тому вважають, що таке не підлягає переходу в порядку спадкування, і зазначають, що право на винагороду за використання службового твору є цивільно-правовим за своєю природою, тому що виникає й існує у тісному взаємозв'язку з іншими суб'єктивними цивільними правами автора. Але оскільки це право виникає щодо творів, створених під час виконання працівниками своїх трудових обов'язків, останнє дає змогу ототожнювати таку винагороду із заробітною платою, що отримує працівник. Порівняно з виключним правом, це майнове право має доволі високий ступінь зв'язку з особою автора-працівника. Майновий характер права на винагороду за використання службового твору не наділяє його такою ознакою майнових прав, як відчужуваність. Крім того, не допускається і добровільна відмова автора від цього права. Не передається воно і у порядку спадкування. Як висновок, автор не може заповідати це право або розпорядитися ним в інший спосіб на випадок своєї смерті, а до спадкоємців за законом воно не переходить у вигляді самостійного майнового права³. Аналогічної позиції дотримується і О.Ю. Шиловост, який зазначає, що право автора на отримання винагороди за використання службового твору ґрунтується на його особистому правовому статусі найманого працівника, що перебуває у трудових правовідносинах із роботодавцем. Тому зазначене право не може бути реалізоване автором за межами трудових відносин, і ніхто, крім працівника-автора, що створив відповідний твір, не може здійснити право на отримання винагороди. Якби за цим правом визнавалася можливість відчужуваності, то це за собою вимагало б і визнання відчужуваності інших прав працівника (на відпочинок, оплату праці тощо)⁴.

Прихильники іншої точки зору доводять, що право на отримання винагороди за використання службового твору може входити до складу спадщини. Зокрема, Є.П. Гаврилов наголошує на тому, що за життя автора майнові права на отримання винагороди дійсно пов'язані з його особистістю і не можуть перейти до іншої особи. Їх зв'язок з особистістю автора він пояснює не сутністю цих прав, а необхідністю захисту майнових інтересів автора, і доводить, що у зв'язку з цим вони не належать до групи прав, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця. Як аргумент, Є.П. Гаврилов наводить і те, що це право визнається в європейських країнах і успадковується. Головна його теза зводиться до того, що це абсолютно різні, не пов'язані одне з іншим питання: невідчужуваність майнових прав від автора за життя і можливість спадкування цих прав⁵.

Не ототожнює виплату заробітної плати працівникові з виплатою йому авторської винагороди за створений твір у зв'язку з виконанням трудового договору і постанова Верховного Суду України від 4 червня 2010 р. № 5 «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права та суміжних прав»⁶. П. 25 зазначеної Постанови як аргумент наводить той факт, що заробітна плата – це винагорода за виконану роботу залежно від певних умов, а авторська винагорода – це всі види винагород або компенсацій, що виплачуються авторам за використання їх творів, що охороняються в межах, встановлених авторським правом. Якщо ж між сторонами не досягнуто згоди щодо розміру авторської винагороди, законодавець рекомендує судам керуватися положеннями постанови Кабінету Міністрів України від 18 січня 2003 р. № 72 «Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав»⁷.

³ Голощапов А.М. Особенности наследования авторских прав / А.М. Голощапов, К.Ю. Рождественская. М.: Р. Валент, 2011. С. 96.

⁴ Шиловост О.Ю. Наследование прав на результаты интеллектуальной деятельности и средства индивидуализации. Патенты и лицензии. 2008. № 1. С. 25–35.

⁵ Гаврилов Э.П. Наследование интеллектуальных прав. Патенты и лицензии. 2008. № 4. С. 28.

⁶ Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав: Постанова Верховного суду України від 4 червня 2010 р. № 5. Вісник Верховного суду України. 2010. № 6. С. 4.

⁷ Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2003 р. № 72. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/72-2003-%D0%BF>.

Вважає, що право на авторську винагороду є правом інтелектуальної власності, а не заробітною платою, яка виплачується відповідно до трудового договору (контракту), і О.В. Басай та наводить таку його ознаку, як невідчужуваність за життя автора, а отже, і неможливість переходу в порядку спадкування. У спадок може переходити лише право на отримання авторської винагороди, яка належала автору за життя, але не була ним отримана⁸.

Цілком зрозуміло, що порядок переходу прав, зазначених у ст. 15 Закону України, і прав, зазначених у ст. 16 Закону України, мав би вирішуватися окремо. Даючи визначення поняттям «спадщина», «спадкове майно», законодавець у ст.ст. 1218 і 1219 ЦК України, по-перше, навів вимоги до самого характеру об'єктів, що підлягають спадкуванню, – це усі права та обов'язки, а, по-друге, через пряму заборону не допускає переходу у порядку спадкування певної групи прав.

Таким чином, при розгляді можливостей переходу у порядку спадкування, наприклад, права автора на винагороду за використання службового твору (ст. 16 закону України), нам необхідно за правилами ст.ст. 1218 і 1219 ЦК України встановити: а) чи належать ці права до групи майнових і б) чи належать вони до встановлених законом винятків щодо неможливості їх спадкування.

Не викликає жодних сумнівів майновий характер права на отримання винагороди. У доповнення зазначеного і закон не містить жодної прямої вказівки на те, що відповідні права не підлягають переходу в порядку спадкування. Залишається лише з'ясувати, чи є ці права такими, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця.

Очевидним є те, що зазначені права не можуть бути реалізовані автором, який не володіє на момент створення твору правовим статусом працівника. Водночас право автора на отримання винагороди невіддільне від правового статусу автора як працівника, який перебуває у трудових правовідносинах зі своїм роботодавцем і зобов'язаний виплатити йому винагороду, оскільки ніхто, крім працівника-автора, що створив відповідний результат інтелектуальної діяльності, не може здійснити право на отримання винагороди.

У контексті викладеного права, передбачені в ст. 16 Закону України, варто розглядати як нерозривно пов'язані з особою спадкодавця-автора і ті, які з огляду на це підлягають обмеженням, передбаченим ст. 1219 ЦК України. Отже, перехід цих прав у спадок не допускається. При цьому спадкоємці мають право на отримання тієї винагороди, що належала спадкодавцю-автору за його життя, але не була йому виплачена. Право на винагороду за використання службового твору є цивільно-правовим за своєю природою, адже виникає і існує в тісному зв'язку з суб'єктивними цивільними правами автора (виключним правом, правом авторства тощо). Однак той факт, що воно виникає щодо творів, які створюються в процесі здійснення працівниками їх трудових обов'язків, призводить до уподібнення такої винагороди до заробітної плати. Результатом цього є більш високий ступінь зв'язку цього майнового права з особистістю автора-працівника, ніж у виключного права.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 17 Закону України за оприлюднення і кожне публічне виконання, показ, демонстрацію чи сповіщення аудіовізуального твору, його здавання у майновий найм і (або) прокат за усіма авторами аудіовізуального твору зберігається право на справедливую винагороду, що розподіляється і виплачується організаціями колективного управління або в інший спосіб. Законодавець недарма недвозначно застерігає, що композитор «зберігає право на винагороду» за використання музичного твору при публічному виконанні, повідомленні в ефірі чи по кабелю. І хоча це право безпосередньо у законі не називається «виключним», на нашу думку, останнє має бути визнане таким.

Як співвідносяться між собою такі поняття, як «збереження» і «відчуження» виключного права особи, яка створила аудіовізуальний твір? Вочевидь, вказівка на збереження будь-якої частини права (наприклад права на винагороду), незважаючи на перехід права (виключного права) загалом до іншої особи, має означати, що така частина входить у таке право як у ціле. Зазначене знаходить своє підтвердження у ч. 2 ст. 17 Закону України і розглядається як складова частина виключного права, яке, як знаємо, переходить у спадщину з огляду на пряму вказівку ст. 29 Закону України. На користь викладеного свідчить і ч. 2 ст. 424 ЦК України, якою допускаються певні обмеження виключних прав, за умови, що останні та винятки з них не створюють істотних перешкод для нормальної реалізації майнових прав інтелектуальної власності та здійснення законних інтересів суб'єктів цих прав.

⁸ Басай О.В. Спадкування авторських прав. Часопис Національного університету «Острозька академія». Сер.: Право. 2014. № 2. С. 6–7.

А отже, якщо право на винагороду може зберігатися у разі обмеження виключного права, то воно ж і є одним з елементів відповідного виключного права, а відповідно, й однією з його правомочностей.

Особливі дискусії викликає правова природа права доступу. У ст. 26 Закону України передбачено право доступу, яке має особливий статус через те, що не належить ні до майнових, ні до особистих немайнових прав. Відповідно до вказаної норми, у разі передачі твору образотворчого мистецтва чи матеріального об'єкта, в якому втілено цей твір, у власність іншій особі автор має право вимагати доступу до цього твору з метою його використання для відтворення за умови, що це не порушує законні права та інтереси власника твору образотворчого мистецтва. Власник не має права відмовити автору у доступі до твору без достатніх підстав. Водночас аналіз законодавчих положень, як зазначає Є.В. Фесенко⁹, не дає змоги однозначно встановити, який саме характер (майновий чи немайновий) має право на доступ до твору образотворчого мистецтва.

Разом із тим окремі науковці вважають право доступу до творів образотворчого мистецтва виключно особистим немайновим авторським правом. Воно належить тільки автору і не може переходити не лише до сингулярних (часткових) правонаступників, а навіть до спадкоємців автора (універсальних правонаступників)¹⁰. Натомість інші доводять, що право доступу є майновим правом, оскільки з допомогою такого права можливо задовольнити майнові (економічні) інтереси автора¹¹.

Існує також погляд, що право доступу, будучи майновим, але не успадкованим, припиняється зі смертю автора через наявність нерозривного зв'язку з особистістю самого творця. Воно являє собою невід'ємну правомочність майнового права на відтворення доволі специфічного твору, що додатково має такі ознаки, як існування в одиничному екземплярі і неможливість ідентичного відтворення ніким, окрім автора¹².

Заслуговує на увагу і позиція, за якою право доступу є особливим правом, що все-таки за своєю природою ближче до особистих немайнових прав¹³.

Г.В. Чурпіта представляє це право як поєднання майнового та особистого права, пов'язуючи його майновий характер із забезпеченням реалізації відтворювати створений автором твір особисто, а немайновий – відповідно, із неможливістю переходу цього права в порядку спадкування¹⁴.

Аналіз розглянутих позицій дає змогу зробити такі висновки: вказане право є, швидше, винятком, оскільки поширюється не на всі твори, а лише на твори образотворчого мистецтва; в законодавстві міститься пряма вказівка на те, що суб'єктом цього права може бути тільки автор твору.

З огляду на викладені вище аргументи вважаємо, що право доступу, хоча і є майновим правом, скоріше за все, не може переходити до спадкоємців через наявний тісний зв'язок з особистістю автора, для якого дуже важливо мати можливість доступу в рамках, передбачених ЦК України, до свого твору.

Наступним правом, яке переходить у спадщину, незважаючи на наявність такої ознаки, як невідчужуваність, є право слідування (ст. 448 ЦК України, ст. 27 Закону України), зміст якого полягає у тому, що автор твору образотворчого мистецтва, а у разі його смерті – спадкоємці впродовж встановленого ст. 28 Закону України строку (строк дії авторського права) користуються щодо проданих автором оригіналів творів образотворчого мистецтва невідчужуваним правом на одержання п'яти відсотків від ціни кожного наступного продажу твору через аукціон, галерею, салон, крамницю тощо, що йде за першим його продажем, здійсненим автором твору (право слідування).

На думку окремих вчених, подвійність правової природи права слідування дозволяє нам вважати його одним із так званих специфічних прав авторського права. Майновий характер цього права наділяє його такою властивістю, як можливість переходу у порядку спадкування і дії протягом строку чинності майнових прав автора. Немайновий характер розглядуваного права не дає права ані автору, ні його спад-

⁹ Фесенко Є.В. Особливості спадкування майнових авторських прав. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2015. № 17, том 2. С. 53.

¹⁰ Гаврилов Э.П. Комментарий к Закону об авторском праве и смежных правах. 4-е изд., перераб. и доп. М.: Экзамен, 2005. С. 148.

¹¹ Мирошникова М. Особенности перехода авторских прав по российскому гражданскому праву. Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. 2002. № 8. С. 24.

¹² Мелузова А.О. Наследование авторских и смежных прав в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2003. С. 72.

¹³ Павлова Е.В. Актуальные вопросы российского частного права. Сборник статей, посвященный 80-летию со дня рождения профессора В.А. Дозорцева / сост. Е.А. Павлова, О.Ю. Шилохвост. М.: Статут, 2008. С. 106.

¹⁴ Чурпіта Г. Право доступу до твору образотворчого мистецтва. Інтелектуальна власність. 2005. № 5. С. 18.

коємцям відчужувати його іншим особам. І навіть якщо спадкоємці передають свої майнові права на твір іншій особі, право слідування залишається за ними¹⁵.

На невідчужуваність права слідування вказує і ст. 27 Закону України та п. 5.2.5. Рекомендацій щодо оформлення спадкування авторського права і суміжних прав та іншого переходу прав у порядку правонаступництва¹⁶. Закріплений принцип невідчужуваності права слідування і в міжнародному праві (ст. 14 (ter) Бернської конвенції)¹⁷.

Все ж варто зазначити, що в праві слідування є майнова складова частина, яка є його основою і передбачає отримання майнової вигоди від цього права. Особистий (немайновий) елемент цього права має на меті уникнути передачі права слідування третім особам, за винятком переходу зазначеного права в порядку спадкування.

Вважаємо, що право слідування є спеціальним правом, але поширюється лише на твори образотворчого мистецтва, зважаючи на унікальність та неповторність таких творів. Основна ж його суть полягає у так званому компенсаційному характері, який є необхідним для авторів творів образотворчого мистецтва. На прикладі це можна пояснити таким чином. Із допомогою здійснення права слідування автор твору образотворчого мистецтва може отримати якусь майнову компенсацію, що у певний спосіб зрівняє його у правах з автором, наприклад, літературного твору, який може свій шедевр тиражувати неодноразово.

Здійснюючи право слідування, необхідно дотримуватися певних умов. Одним із суб'єктів таких правовідносин (продавцем або покупцем) творів мистецтва, для яких передбачено застосування права слідування, можуть виступати: галереї образотворчого мистецтва; художні салони; крамниці або інша схожа організація, об'єктами – оригінали творів живопису, авторських рукописів (автографів) літературних і музичних творів, скульптури, графічних оповідань, коміксів, графіки, дизайну та інших творів образотворчого мистецтва, власноруч написаних творцем або надрукованих за допомогою технічного пристрою, а також копії творів образотворчого мистецтва, які були зроблені самим автором або під його керівництвом.

Анотація

Стаття присвячена теоретичним питанням спадкування окремих авторських прав. З огляду на аналіз правової природи досліджуваних прав, розглядається можливість їх переходу від автора-спадкодавця до спадкоємців. Надано авторські висновки та позиції щодо розгляданого питання.

Summary

The article deals with theoretical issues of inheriting separate author's rights. The possibilities of devolution of such rights from the author-testator to the lawful heirs are analyzed according to the legal nature of copyright in general. The author's suggestions and vision of the problem under study are presented in this article too.

Використана література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. ВВР. 2003. № 40-44. Ст. 356.
2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 13. Ст. 64.
3. Голощапов А.М. Особенности наследования авторских прав / А.М. Голощапов, К.Ю. Рождественская. М.: Р. Валент, 2011. 144 с.

¹⁵ Гончарова, А.В. Деякі аспекти спадкування об'єктів авторського права та їх правова регламентація / А.В. Гончарова, В.І. Сердюк. Порівняльно аналітичне право. 2014. № 1. С. 99.

¹⁶ Рекомендації щодо оформлення спадкування авторського права і суміжних прав та іншого переходу прав у порядку правонаступництва Державної служби інтелектуальної власності України. URL: http://sips.gov.ua/ua/elucidation_questions.html.

¹⁷ Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів. Паризький Акт від 24 липня 1971 року змінений 2 жовтня 1979 року від 9 вересня 1886 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_a87

4. Шиловост О.Ю. Наследование прав на результаты интеллектуальной деятельности и средства индивидуализации. Патенты и лицензии. 2008. № 1. С. 25–35.
5. Гаврилов Э.П. Наследование интеллектуальных прав. Патенты и лицензии. 2008. № 4. С. 28–30.
6. Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав: Постанова Верховного суду України від 4 червня 2010 р. Вісник Верховного суду України. 2010. № 6. С. 4.
7. Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2003 р. № 72. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/72-2003-%D0%BF>
8. Басай О.В. Спадкування авторських прав. Часопис Національного університету «Острозька академія». Сер. : Право. 2014. № 2. С. 1–13.
9. Фесенко Є.В. Особливості спадкування майнових авторських прав. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2015. № 17, том 2. С. 52–54.
10. Гаврилов Э.П. Комментарий к Закону об авторском праве и смежных правах. 4-е изд., перераб. и доп. М.: Экзамен, 2005. 382 с.
11. Мирошникова М. Особенности перехода авторских прав по российскому гражданскому праву. Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. 2002. № 8. С. 24.
12. Мелузова А.О. Наследование авторских и смежных прав в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2003. 197 с.
13. Павлова Е.В. Актуальные вопросы российского частного права. Сборник статей, посвященный 80-летию со дня рождения профессора В.А. Дозорцева / сост. Е.А. Павлова, О.Ю. Шиловост. М.: Статут, 2008. 350 с.
14. Чурпіта Г. Право доступу до твору образотворчого мистецтва. Інтелектуальна власність. 2005. № 5. С. 18.
15. Гончарова А.В. Деякі аспекти спадкування об'єктів авторського права та їх правова регламентація / А.В. Гончарова, В.І. Сердюк. Порівняльно аналітичне право. 2014. № 1. С. 97–101.
16. Рекомендації щодо оформлення спадкування авторського права і суміжних прав та іншого переходу прав у порядку правонаступництва Державної служби інтелектуальної власності України. URL: http://sips.gov.ua/ua/elucidation_questions.html.
17. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів. Паризький Акт від 24 липня 1971 р. змінений 2 жовтня 1979 р. від 9 вересня 1886 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_a87.

Iryna Geletska,

*PhD in Law, Deputy Director for scientific work and youth apprenticeship
Halytsky College named Vyacheslav Chornovil*